

Круш П.В.
проф., к.е.н.
Кавтиш О.П.
аспірант

Національний технічний університет України „КПІ”

РОЛЬ КОРПОРАЦІЙ У ЗМІНІ СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ЗВ'ЯЗКІВ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ: ПОЛІТЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація

У статті досліджено місце і роль корпорацій у зміні структурно-функціональних зв'язків в сучасних економічних системах. Проаналізовано основні підходи до предмета дослідження. На основі інституціональної методології та комплексного міждисциплінарного підходу доведено, що корпорації виступають одним з головних механізмів, який визначає напрямки розвитку та характер взаємовідносин елементів та підсистем економіки в сучасних умовах.

Abstract

In the article a place and role of corporations in the change of structural-functional communications in the modern economic systems is explored. Basic approaches to the article of research are analyzed. On the basis of institutional methodology it is led to, that corporations come forward to one of main machineries, which determines directions of development and character of mutual relations of elements and subsystems of economy in modern terms.

Ключові слова

Корпорація, економічна система, монополія, мережа, кластер, конкуренція, інтереси.

Keywords

Corporation, economic system, monopoly, network, cluster, competition, interests.

Вступ

Сучасні економічні системи та їх елементи характеризуються складними і динамічними змінами у їх структурі, функціях, принципах та закономірностях розвитку. Відповідно, економічна наука прагне пояснити сутність цих змін, їх витoki та передбачити можливі альтернативи подальшого розвитку економіки.

Переважна більшість економічних шкіл та напрямків приходить до висновку, що найбільш вагомим фактором, першоджерелом кардинальних змін у функціях та організації сучасних економік виступають корпорації, інтегровані корпоративні структури (ІКС) – метакорпорації.

Так, відомий дослідник тенденцій у розвитку сучасних економічних систем, Дж.Гелбрейт відзначає, що існує „дві частини економіки – світ корпорацій, які швидко розвиваються у технічному відношенні, володіють величезними капіталами і складною організаційною структурою, з одного боку,

та сфера діяльності тисяч дрібних традиційних власників, з іншого – значно відрізняються одна від одної. Це не кількісна відмінність, вона пронизує кожен аспект економічної організації та діяльності, включаючи самі мотиви цієї діяльності... Було б доречно якось назвати ту частину економіки, яка характеризується наявністю великих корпорацій...”, бо саме вони „є основою сучасної економіки і найбільше змінюють характер нашого буття” [1, с.27-28]. Найбільші приватні компанії, більша частина державних підприємств, монополістичні та олігополістичні бізнес-структури і навіть цілі країни перетворюються на корпорації, що не без підстав веде до формування „акціонерного суспільства” та усталення духу корпоративізму у всіх проявах його життєдіяльності [2, с. 40].

Проте, незважаючи на єдність поглядів економістів різних наукових шкіл та напрямків щодо першоджерела змін у структурно-функціональній структурі сучасних економік, їх погляди розходяться щодо наслідків діяльності корпорацій у загальному суспільно-економічному розвитку.

Ряд економістів відзначає переважно позитивний вплив ІКС на економіку і загалом життєдіяльність суспільства [1-5], а інша їх частина відзначає переважно негативний їх вплив на економіку з урахуванням незначних позитивних результатів від їх діяльності [6-8].

Постановка проблеми

„Економічне життя безперервно розвивається, змінюється і у своїх надрах підготовлює нові форми” [9, с. 673], що можуть або й надалі забезпечувати суспільству поступальний економічний розвиток, або повертати його на нижчі стадії розвитку. Відповідно, метою і завданнями даної статті є визначення дійсної ролі корпорацій як нових форм організації економічної діяльності у зміні структурно-функціональних зв’язків сучасних економічних систем.

Методологія

У роботі було використано методи наукової абстракції, аналізу та синтезу, системний, діалектичний, аналогії та структурно-функціональний методи дослідження, що дають можливість розкрити роль корпорацій у зміні структурно-функціональних зв’язків економіки з точки зору теоретико-методологічних підходів до її розуміння.

Результати дослідження

„Сучасне розуміння економічної системи поглибилось, значно віддалившись від традиційного уявлення про існування лише двох складових її елементів – ринку як базової категорії та держави, призначенням якої є корекція недоліків першого...” [4, с. 47]. Очевидним став факт того, що традиційні функції ринку і держави, проаналізовані класичною політичною економією та неокласиками, не спроможні адекватно пояснити та відреагувати на зміни в соціально-економічній реальності, де еволюційно та об’єктивно сформувалась нова сила, нова модель ринкових взаємодій – корпоративні відносини.

Вони стали об’єктивною відповіддю на прогнози економістів щодо формування нового принципу взаємодій в економічній системі – *асоціації* – визнання необхідності раціональної взаємодії між усіма учасниками

економічних відносин. Тобто корпорації стали третьою – похідною і середньою – ланкою у системі економічних взаємовідносин, механізмом врівноваження ринку і держави.

Так, теорії системної трансформації капіталізму (народного капіталізму, колективного капіталізму, змішаної економіки, суспільства добробуту, соціального партнерства, контрактів, постіндустріального суспільства, економіки знань, теорія економічної влади, монополізації економіки та ін.), відзначають, що з появою корпорацій проявились нові риси капіталізму, ознаки еволюційної модифікації його соціально-економічної системи та самого господарського механізму [2; 4; 10-11].

Проте, їх висновки щодо ролі і місця корпорацій в еволюційних трансформаціях економіки досить суперечливі.

Прихильники засад добросовісної вільної конкуренції слідом за класиками проголосили корпорації „хворобою” сучасної економіки, що веде до диспропорцій у розподілі, доходах різних груп економічних суб’єктів, формування паразитичного класу олігархів, що примусово встановлюють зовнішній контроль над ринками, галузями, урядом та навіть цілими державами, диктують „власну політику” соціально-економічного добробуту, деформують і нівелюють загальні засади економічного розвитку (закони ринку, принципи взаємодії ринку і держави).

„В формировании крупных структур усиливается неравномерность, складывается осязательный дисбаланс в экономической системе, связанный с усилением монопольных позиций целых секторов хозяйства, отдельных отраслей... конкуренция из взаиморазвивающего соревнования превращается в подавление, способствующее деградации... и оборачивается невиданным в истории человечества монополизмом” [8, с.34; с.321-322], „...ограничены рыночные принципы до такой степени, что они перестали способствовать прогрессу человечества, перестали быть действенным двигателем его развития как некой целостности” [6, с. 302]. „Корпорація сильних робить іще сильнішими, а слабким не залишає довгострокових шансів для виживання”, - пише М.Г.Делягін [8, с.322].

Загалом критики корпоративної форми організації бізнесу зазначають, що позитивна роль корпорацій в економіці є надуманою, оскільки [6-9; 12]:

- Вони, володіючи значними активами і владою, найчастіше дистанціюються від держави, стаючи альтернативою її ролі в національній економіці;
- Вони стали здатними контролювати ринки вже самостійно, індивідуально;
- Механізм змов і домовленостей, характерний корпораціям, подавляє конкуренцію;
- Посилюються тенденції до неоколоніального порядку під егідою сучасних корпорацій та ІКС;
- За рахунок володіння найпродуктивнішими ресурсами економіки – інформацією, технікою і технологією, науковими кадрами – та каналами

їх розподілу корпорації „виправляють свідомість людей”, „зомбують суспільство”;

- Вони лише де-юре діють за принципом економічної демократії і відзначають необхідність економічної свободи, реалізації принципів ринку, а де-факто - суб'єктивно визначають коло суб'єктів, що мають на них право;
- Формують „голу, неосяжну, нематеріальну” власність, що не бере безпосередньої участі у виробництві, проте здатна приносити надприбутки клану олігархів та ін.

Тобто прихильники традиційної структури економічної системи, де ринок діє за власними законами і принципами, а держава врівноважує його у періоди спадів та криз або ж постійно для їх недопущення, гарантуючи „усталений закон і порядок” відзначили, що корпорації змінюють економіку структурно і функціонально таким чином, що вона стає залежною у своєму розвитку від групи олігархів, що формують „власні правила гри”, прагнуть впливати на закономірності та пропорції економічного розвитку, виходячи з власних суб'єктивних прагнень та бажань.

Дійсно, не можна повністю відкидати негативні тенденції в діяльності корпоративних структур бізнесу. Вони, як і інші інститути економіки (ринок, держава) не позбавлені „провалів”. Зокрема, що стосується початкових етапів їх становлення, а також особливостей функціонування в країнах з трансформаційною економікою (не виключенням є й Україна). в країнах з ринковою економікою корпорації дійшли у своєму життєвому циклі стадії „зрілості”: вони чітко структуровані, їх діяльність базується на загальних законах організації, композиції, чітко визначених правилах гри, економічних законах з урахуванням сучасних тенденцій у структурі та функціях економічної системи, нових методах в управлінні, наукових підходах у діяльності суб'єктів господарювання.

У країнах з трансформаційною економікою склалась ситуація, коли об'єктивні фактори суспільного та соціально-економічного розвитку вплинули на формування стереотипу про негативне явище корпоративізму: переважна більшість корпоративних утворень перебуває на стадії свого зародження, оформлення та становлення; не сформовано належного інституційного середовища для діяльності корпоративних бізнес-структур; не налагоджено механізми взаємодії корпорацій зі структурними елементами національної економіки; стара ідеологія, що укорінила думку про негативну роль іноземного капіталу, його експансію та втручання у діяльність інститутів приймаючої країни тощо.

Водночас, на наш погляд, дана точка зору є досить однобокою і обмеженою, оскільки не враховує діалектичної сутності економічних систем та їх елементів, що не можуть розвиватись лише за єдино можливим заданим сценарієм і проявлятись лише так, а не інакше. Відкидання діалектичної сутності будь-яких елементів і зв'язків у суспільстві, продуктивних взаємодій між ними, його підсистемами говорить про лінійність їх розвитку, чітку заданість і строгість та дає підстави виділяти початкову точку розвитку -

зародження та кінцеву точку – занепад (загибель), що суперечить останнім дослідженням закономірностей розвитку соціальних систем.

Тобто погляди противників корпоратизації сучасної економіки представляють собою ніщо інше як часткову і обмежену гіпотезу про можливі суспільно-економічні модифікації.

Значна частина сучасних дослідників розвитку економічних систем, „аналізуючи реальні складові рушійних сил, здатні формувати ефективну виробничу структуру продуктивних систем, взаємодії між її складовими елементами та всередині кожного з них, відзначає вирішальну роль *динамічного взаємозв'язку* між трьома типами організації діяльності – *ринком, ієрархією та їх гібридними (проміжними) формами*” [4, с.48], до яких в першу чергу відносяться корпорації.

Наголос на динамічності взаємозв'язків між ринком, державою та корпораціями фактично визначає, що останні не можуть лише паразитувати за рахунок суспільства та економічних суб'єктів, які не входять до них. Дана теза пронизує усю сучасну теорію коеволюції, підприємницьких структур (комплексна теорія індустріальної економіки).

Дана теорія, не відкидаючи негативних наслідків появи та діяльності корпорацій у сучасній економіці, наголошує на тому, що корпорації самі по собі не можуть визначати увесь комплекс подій в економіці та впливати на них, вони є лише таким самим елементом (як ринок і держава) у комплексі еволюційних змін в економіці. І ці зміни носять більш позитивний, ані ж негативний характер.

Вихідна позиція про те, що економічна система може нормально розвиватись лише за умов вільної добросовісної конкуренції, де роль монополій має бути обмеженою або ж вони взагалі відсутні, є непродуктивною та об'єктивно невиправданою. Сучасні монополії та олігополії в особі корпорацій не можуть знищити підвалини ринку, економіки хоча б тому, що самі існують і діють в умовах конкурентної боротьби. І конкуренція, породжена корпоративними відносинами в економіці, є ще більш жорсткою, аніж у будь-який період історії розвитку людського суспільства. Сама монополія вже містить у собі потенційну конкуренцію як монополізованих, так і немонополізованих підприємств, вона не здатна обмежити чи зупинити конкуренцію, більше того вона сама породжує її [13].

Так само непродуманою вбачається теза про те, що корпорації формують монопольні об'єднання лише з метою якнайвигідніше обійти ринок. На наш погляд, більш правильним буде говорити про те, що корпорації об'єктивно, як і інші суб'єкти економічних відносин, прагнуть оптимально координувати діяльність та розподіляти власні ресурси з метою найбільш продуктивної діяльності в умовах посилення конкурентної боротьби.

Т.А.Кулієв, наприклад, вбачає у прагненні забезпечити більш раціональний та ефективний розподіл ресурсів ніщо інше як факт прояву інтересів тих чи інших суб'єктів економіки. Відповідно, різні за формою і змістом інтереси постійно породжують феномен конкуренції в економіці, і крупний бізнес не спроможний обійти цей об'єктивний принцип.

Проте він здатен виробляти альтернативні способи і форми внутрішньо фірмової та ринкової взаємодії, що забезпечуватимуть йому більші ринкові та економічні переваги, зміцнюючи та вкорінюючи їх домінування в економіці над іншими формами господарювання. Ці форми носять матеріально-речовий та нематеріальний характер одночасно. Обидві форми досить вдало, на наш погляд, описані теоріями контрактів, змішаної економіки, влади, трансакційних витрат, технократичними теоріями та ін. Вступаючи в активну фазу свого існування – економічні відносини – корпорації, з одного боку, налагоджують довгострокові відносини з зацікавленими групами ринкових суб'єктів, а з іншого, - домінуючи над ними, встановлюють систему принципів і правил ринкової поведінки, що найбільш адекватно відповідають ситуації та поставленим цілям.

Так, пошук нових форм взаємодії між традиційними ринковими суб'єктами та фірмами О.Вільямсон назвав гібридними. Сучасні напрямки інституціоналізму трактують їх як форми взаємодії суб'єктів ринку в рамках нової економічної системи – „кoeволюцію”: утворення сіток, альянсів, кластерів, формування партнерств, франчайзинг, інвестування, ліцензування, участь в НТР з метою концентрації інформаційних ресурсів та знань, участь у задоволенні широких соціальних потреб, забезпечення екологічної відповідальності, розкриття корпоративної інформації, формування стандартів корпоративного управління та поведінки. Саме вони забезпечують „живучість” корпорацій та визначають їх місце і роль у сучасній економіці.

По-суті, ці пошуки механізмів концентрації економічної та ринкової влади (ресурсів) – збереження власної самобутності та забезпечення максимальних вигід від діяльності в системі економічних відносин – спонукальні мотиви усіх суб'єктів господарювання. Суб'єктами, що спромоглись віднайти та налагодити дані механізми, на думку Дж.Гелбрейта та І.А.Шумпетера, є корпорації. Саме вони поєднали традиційні механізми функціонування ринку з альтернативними до них і призвели до появи нової промислової організації, в якій переплелись індивідуальна діяльність, спільна діяльність та суспільна діяльність і реалізували себе усі форми інновацій – введення нових товарів, нових методів виробництва, транспортування, організації управління, комерційних зусиль, експлуатація нових джерел ресурсів, організаційна структура, техніка і технології, управління ресурсами (наприклад, внутрішній ринок праці, системи субпідряду та ін.) тощо [1, с.417; 14с.380-381]. Це той випадок, коли спостерігається повна відповідність теорії та практики – предмета економічної науки та його реальних проявів в суспільній життєдіяльності.

Тобто, прагнення підвищення корисності та раціонального використання обмежених та рідкісних ресурсів, пошук найбільш оптимальних шляхів їх розподілу та управління ними – виступає апріорі закладеним у систему цінностей усіх суб'єктів господарювання, мотиви та методи їх діяльності.

Корпорації виникають і діють об'єктивно, відповідно до необхідності структурних і функціональних змін в економіці. Саме ця усвідомлена необхідність спонукала на певному етапі розвитку економічних відносин формувати об'єднання, асоціації, що б могли стати відповіддю на стримуючі фактори економічного розвитку суспільства. В їх надрах зароджується принцип планомірного довгострокового планування (на відміну від класичного короткострокового управління) та прогнозування власної діяльності, а не стихійного пристосування до умов зовнішнього середовища чи жорсткого адміністративного впливу. Це еволюційний процес формування засад „організованої соціальної дії”, „конвергенції систем капіталізму та соціалізму”, „нової економічної демократії”, „філософії колективного демократизму” та „глобальної жорсткої конкуренції” як рушійних сил економічного розвитку суспільства [9, с. 1070].

Саме ці нові організаційні структури виступають основою сучасного динамічного суспільства, формуючи сітки та мережі тісних взаємозв'язків як на мікрорівні, так і на мезо-, макро- та мегарівнях функціонування економіки. Застосовуючи систему довгострокового планування та систему „конкурентних (унікальних) переваг”, нові принципи прогнозування та управління, координації, корпорації виводять на новий більш якісний рівень систему економічних взаємовідносин – поглиблюють їх, формують систему стимулів до розвитку, активізації діяльності, зближення цілей діяльності та способів їх досягнення, формування каналів взаємозалежності та пересікання різних підсистем суспільної життєдіяльності.

Корпорації об'єднали зусилля більшої частини суб'єктів економіки, а також інших підсистем суспільства з метою більш раціональної координації ресурсів і діяльності, сформувавши так звану „техноструктуру” [1]. Вона охоплює знання і досвід, що у комплексі представляють і рухають сучасну систему промислової технології і планування, „організований розум” сучасної економіки.

Вони активізують свою діяльність та роботу інших суб'єктів економіки у напрямку розробки та впровадження довгострокових програм соціального, екологічного, інформаційного, виробничого розвитку, соціалізації економіки та утвердження людини і її інтелекту як найбільш продуктивного ресурсу і фактору виробництва. Тобто сучасні корпоративні утворення сформували таку систему взаємовідносин в економіці, яка дозволяє раціоналізувати функціонально ринок, державу та сам великий бізнес, розподілити економічні та соціальні функції між ними таким чином, щоб кожен міг якнайбільш ефективно реалізувати їх. У комплексі ж їх результати виявляються більш дієвими та продуктивними, дають можливість згладжувати провали кожного з означених суб'єктів економіки.

Корпорації змінили суть відносин власності, розширили форми і способи реалізації прав власності, усупільнили її, зробили більш демократичною, а не лише створили умови для збагачення капіталістів.

Власність корпорації з позицій її сучасного розуміння виступає у п'ятиєдиній сутності:

- Матеріальній – за характером традиційних засобів виробництва і ресурсів;
- Нематеріальній – за рахунок підвищення ролі нематеріальних активів компанії (інформації, знань, людського капіталу, нових технік і технологій), а також появи титулу акції, що підтверджує права інвестора на участь у власності (права власності), та закріплює систему повноважень акціонера щодо участі у реалізації усіх базових економічних інститутів та їх модифікаціях (влада);
- Індивідуальній – за рахунок 1) домінування єдиноначалля над колегіальністю у здійсненні місії поточного управління; 2) приватний характер права власності в першу чергу на акції як титул володіння компанією;
- Колективній – за рахунок 1) органів прямої демократії (загальні збори акціонерів); 2) органів опосередкованої демократії (ради директорів);
- Соціалізованій – за рахунок того, що вона стирає індивідуальне начало. „На „ідеальному” акціонерному підприємстві нема акціонерів, що мають імена, національність, громадянство; воно відкрите для інвестування...; рівним чином будь-який інвестор може покинути його... Виступаючи у якості однієї з самостійних підсистем значимих її особливостей, вона є одночасно вищим в генетичному розумінні її началом. У ній знімається ... протиріччя між приватним і колективним началом” [15,с.77]. Спостерігаємо формування інтегрального власника: фірма – управляючий персонал – робітники – службовці – зовнішні інвестори... - ... і т.д.

Таким чином, система базових інститутів корпоративної сфери, в основі якої відносини власності, забезпечує подавлення конфліктності, притаманної приватній власності і частково суспільній на основі творчості та безособово-коопераційних властивостей, що витікають з їх триєдиної сутності. Вона не дезинтегрує суспільство, породжуючи складні соціальні протиріччя, а навпаки створює економічні передумови суспільної інтеграції і раціонального поступального розвитку економічної системи.

Корпорації спонукають традиційні підприємства та їх модифікації виробляти систему „власних компетенцій”, що у своїй сукупності становлять „ядро розвитку” бізнесу, економіки. Ці компетенції формуються переважно в структурі самої компанії, проте їх вплив розширюється і на зовнішнє середовище її існування. Компетенції не є статичними величинами, вони можуть видозмінюватись в рамках існування різних за своєю природою і способом діяльності фірм, проте їх можна об'єднати під загальними символами: організаційна культура, поведінка, структура менеджменту, механізми формування і розповсюдження знань, інформаційні потоки, зміна об'єктів власності та способів управління нею, координація відносин з іншими ринковими агентами та ін. [16-17].

Пізніше Й.Кунде додасть до даних компетенцій також спільне бачення майбутнього компанії (місію і філософію), дух лідерства, інтеграцію внутрішнього і зовнішнього „світів” фірми, маркетингові стратегії і об’єднає їх спільною назвою „корпоративна релігія”. Саме вона є нічим іншим як алгоритмом послідовного здійснення перебудов у корпорації, що ведуть до її успіху чи занепаду [18]. Більшість з вказаних компетенцій об’єктивно не була притаманна традиційним формам господарювання. А сама їх поява змінили принципи і логіку економічної діяльності більшості суб’єктів ринку.

Проте, оскільки в основі будь-якої організованої суспільної діяльності окрім об’єктивного закладений суб’єктивний (особистісний фактор), то вона не може розвиватись і діяти абсолютно раціонально, відповідно до загальної мети. В силу чого, на наш погляд, і сформувалась ціла низка теорій, що негативно оцінюють роль великих компаній в економіці, наголошують на їх зловживанні „отриманою владою”. Вони не спроможні спрогнозувати і пояснити сутність кардинальних змін в економіці, описати та проаналізувати механізми адаптації до змін більшості суб’єктів економіки, описати економку як цілісну динамічну багатofакторну систему.

Протиріччя між власними егоїстичними інтересами, породженими надмірною владою (ресурсами і способами їх координації), та єдиною суспільно виправданою метою може і повинно бути врівноважено. На цьому наголошує, зокрема, теорія врівноважуючої сили (Дж.Гелбрейт „Американський капіталізм. Теорія врівноважуючої сили”, 1952). Вона заклала підвалини формування системи механізмів, що були б спроможні подолати жорстку детермінованість економічних взаємовідносин та зробити систему врівноваження інтересів усіх суб’єктів економіки більш гнучкою та адекватною до умов суспільного розвитку. Проте, й до цього часу така система не була створена. І в першу чергу в наслідок того, що місце і роль корпорацій у системі сучасної економіки не систематизовано та не проаналізовано у тій мірі, яка б забезпечила врівноваження суспільних, приватних, корпоративних та загально цивілізаційних цілей розвитку.

Висновки

Радикальні та динамічні зміни, викликані появою корпорації, були відзначені багатьма економістами. Їх дослідження корпоратизації економіки дають підстави авторам притримуватись тієї точки зору, що поряд з негативними тенденціями в їх діяльності слід відзначити їх вирішальну позитивну роль структурно-функціональних змін в сучасних економічних системах розвинених країн та тих, що прагнуть побудувати такі економічні системи. Її сутність полягає у формуванні системи принципів довгострокової перспективи розвитку усіх підсистем суспільства, відношенні до самої компанії та інших суб’єктів економіки як до людських суспільств, що мають розвиватись на принципах економічної демократії і свободи вибору, цілісності і єдності за кінцевою метою існування суспільства, розширенні способів і форм взаємозв’язків та модифікацій базових економічних інститутів, зміні сутності і

особливостей прояву господарського механізму, еволюційним змінам у структурних елементах економічних систем сучасності.

При цьому врахування суб'єктивного чинника в структурі економічних відносин та розмивання традиційних типів економічних взаємодій вимагає нових сучасних підходів до комплексного аналізу місця усіх суб'єктів економіки в них та формування на цій основі довгострокової раціональної та обґрунтованої економічної політики. Тобто подолання теоретичних, методологічних та інституційних прогалин і пасток дасть можливість не лише більш об'єктивно та системно пояснити сутність і основні мотиви, принципи та закономірності функціонування корпорацій у структурі суб'єктів економіки, а й розробляти програми регіонального, національного та міжнародного розвитку усіх типів економічних систем та моделей національних економік.

Література

1. **Гэлбрейт, Дж.** Новое индустриальное общество : Пер. с англ. [Текст]. – М. : ООО «Издательство АСТ» : ООО «Транзиткнига» ; СПб.: Terra fantastica , 2004. – 602 с. – ISBN 5-17-024777-X.
2. **Кудряшов, В. П.** Современная акционерная капиталистическая собственность : сущность, эволюция, противоречия. [Текст]. – К.; Одесса: Лыбидь , 1991. – 200 с.
3. **Сірко, А. В.** Корпоративні відносини в перехідній економіці: проблеми теорії і практики. — К.: Імекс, 2004. — 414с. — Бібліогр.: с. 386-411. — ISBN 966-7822-78-8.
4. **Горняк, О. В., Доленко, Л. Х.** Інституційні підходи до аналізу міжфірмової та внутрішньо фірмової кооперації // Економічна теорія. – 2007. - №1. – С. 47-64. – ISSN 1811-3141.
5. **Гальчинський, А. С.** Трансринкові трансформації // Економічна теорія. – 2007. - №1. – С. 3-12. – ISSN 1811-3141.
6. **Деягин, М. Г.** Мировой кризис: Общая теория глобализации: курс лекций. [Текст]. – М.: ИНФРА-М , 2003. – 768 с. — ISBN 5-16-001603-1.
7. Империи финансовых магнатов: (транснациональные корпорации в экономике и политике империализма) [Текст]. / А. З. Астапович, А. В. Березной и др. – М. : Мысль , 1988. – 212 с.
8. **Городецкий, А.** Государство и корпорации в институциональной стратегии // Экономист. – 1999.- №6. – С. 29-36.
9. Історія економічних учень : Підручник / За ред. В.Д.Базилевича. [Текст]. – К. : Знання , 2004. – 1300 с. — ISBN 966-8148-14-2.
10. Індустріальна економіка : теорія, фірма, регіон / За ред. Л.Х.Доленко. [Текст]. – Одеса. : КП ОМД , 2002. – 316 с. — ISBN 966-8128-04-4.
11. **Голіков, В. І.** Корпоративізм та корпоративні відносини як основа поєднання соціальних інтересів // Економіка і прогнозування. – 2002. - №2. – С. 69-75. – ISSN 1605-7988.
12. **Гіллін, Р.** Проблеми глобального капіталізму : Світова економіка в XXI столітті . [Текст]. – Х . : Каравела , 2004. – 360 с. — ISBN 966-586-135-2.

13. **Соколенко, С. И.** Производственные системы глобализации: Сети. Альянсы. Партнерства. Кластеры: Укр.контекст. [Текст]. – К.: Логос , 2002. – 648 с. : ил. — ISBN 966-581-357-9.
14. **Скаленко, А. К.** Глобальные резервы роста. [Текст]. – К.: Информационно-издательский центр «Интеллект», 2002. – 428 с. — ISBN 966-646-046-7.
15. Корняков, В. Новая модель отношений собственности // Экономист. – 1994. - №3. – С. 73-85. – ISSN 1810-3944.
16. **Нельсон, Р. Н., Унтер С. Дж.** Эволюционная теория экономических изменений. [Текст]. – М., 2000. – 689 с. — ISBN 5-7749-0215-3 (русск.).
17. **Прахалад, К. К., Рамасвами, Венкат.** Майбутнє конкуренції. Творення унікальної цінності спільно з клієнтами. [Текст]. – К.: Видавництво Олексія Капусти (підрозділ „Агенція „Стандарт”) , 2005. – 258 с. — ISBN 0-471-98473-6 (англ.). — ISBN 5-94723-555-2.
18. **Кунде, Й.** Корпоративная религия. Создание сильной компании с яркой индивидуальностью и корпоративной душой. [Текст]. – СПб.: Стокгольмская школа экономики в Санкт-Петербурге , 2002. – 271 с. — ISBN 5-315-0019-2.